

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ

A1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επομένως, οι αρετές ούτε εκ φύσεως ούτε αντίθετα με τη φύση δε γεννιούνται μέσα μας, αλλά εμείς από τη φύση μας έχουμε μέσα μας την ιδιότητα να τις δεχθούμε και τελειοποιούμαστε σε αυτές με τον εθισμό.

Ακόμα, σχετικά με όσα υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες (τις ικανότητες) γι'αυτά και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που είναι φανερό στην περίπτωση των αισθήσεων· γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις επειδή είδαμε πολλές φορές ή ακούσαμε πολλές φορές, αλλά αντίθετα, έχοντάς τις κάναμε χρήση τους, δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους)· τις αρετές όμως τις αποκτούμε αφού πρώτα τις ασκήσουμε, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις άλλες τέχνες· Γιατί όσα πρέπει να κάνουμε αφού τα μάθουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα, όπως για παράδειγμα γίνεται κανείς οικοδόμος κατασκευάζοντας οικοδομήματα και κιθαριστής παίζοντας κιθάρα· Με τον ίδιο τρόπο, λοιπόν, γινόμαστε δίκαιοι πράττοντας πράξεις δίκαιες, σώφρονες πράττοντας πράξεις σωφροσύνης και ανδρείοι πράττοντας ανδραγαθήματα.

B1.

Κατά τον Αριστοτέλη δύο είναι τα είδη της αρετής, οι διανοητικές και οι ηθικές αρετές.

Οι διανοητικές αρετές (π.χ. σοφία, φρόνηση, σύνεση) σχετίζονται με τη λογική και ανήκουν, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη, στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής, το «λόγον ἔχον» μέρος. Η διανοητική αρετή συνδέεται με το νου που είναι ένα από τα τρία κύρια στοιχεία της ψυχής. Τα άλλα δύο είναι η αίσθηση και η όρεξη.

Παράγοντες που συμβάλλουν στη γένεση και την ανάπτυξή τους είναι κατά κύριο λόγο η **διδασκαλία**, η οποία απαιτεί **εμπειρία** και **χρόνο**. Η φράση «τὸ πλεῖον» (= κατά κύριο λόγο) υποδηλώνει την ύπαρξη κι άλλων παραγόντων που δεν αναφέρονται στο κείμενο. Την κύρια, λοιπόν, ευθύνη για τη μετάδοσή τους την έχει ο δάσκαλος. Η διανοητική αρετή δεν ολοκληρώνεται ποτέ, είναι μια πορεία συνεχούς κατάκτησης της γνώσης, γι' αυτό και ο Αριστοτέλης επιλέγει τη λέξη «αύξηση» που δηλώνει διαρκή καλλιέργεια της διάνοιας. Η τόσο σύντομη αναφορά στις διανοητικές αρετές οφείλεται στο ότι ο Αριστοτέλης θέλει απλώς να διακρίνει τα δύο είδη αρετής και να τονίσει τις διαφορές τους.

Οι ηθικές αρετές (π.χ. η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη, η ανδρεία) ανήκουν, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη, στο «ἐπιθυμητικόν», στο μέρος δηλαδή της ψυχής που μετέχει και στο «λόγον ἔχον» και στο «ἄλογον» μέρος. Η κατάκτησή τους οφείλεται στον εθισμό («ἔθος»), δηλαδή στη συνήθεια που διαμορφώνεται με την επανάληψη μιας ενέργειας. Ότι το «ἦθος» (= ο χαρακτήρας) δεν είναι απλώς συναρτημένο προς το ἔθος (= τον εθισμό, τη συνήθεια, την άσκηση σε έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς), αλλά ότι εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό από αυτό, ήταν μια βαθύτατη πίστη του Αριστοτέλη. Προς το τέλος των *Ηθικών Νικομαχείων*

μιλώντας για το πόσο δύσκολο είναι να εγκαθιδρυθεί **ἦθος εὐγενές** και ὡς **ἀληθές φιλόκαλον** στις ψυχές των νέων, τονίζει τη σημασία που έχει να «καλλιεργηθεί» τοῖς ἔθεσι, ἀρα με σύστημα και υπομονή η ψυχή του νέου, ὅπως καλλιεργεῖται η γη, «που θα θρέψει τον σπόρο».

Από τα παραπάνω προκύπτει ὅτι την ευθύνη για την κατάκτηση των ηθικών αρετών την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος. Εξαρτάται μάλιστα σε ἀπόλυτο βαθμό ἀπὸ αὐτόν αν θα φτάσει στον στόχο του, αν θα αποκτήσει ἦθος «εὐγενές καὶ φιλόκαλον». Και για να το κατορθώσει, πρέπει να καταβάλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα, να εθίσει την ψυχή του σε πράξεις ενάρτετες, να την καλλιεργήσει «διὰ τοῦ ἔθους». Τέτοιες ἀπόψεις υποστήριξε και ο **Πλάτωνας** (*Νόμοι* 792). Σοφός λοιπόν γίνεται κανείς κατά κύριο λόγο με τη βοήθεια του δασκάλου, ενώ αγαθός γίνεται με τη θέληση και την επιμονή του στην ἀσκηση της αρετῆς. Βέβαια, για να φτάσει στον στόχο του, πρέπει να καταβάλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα.

B2

Ο Αριστοτέλης ξεκινάει το συλλογισμό του διερευνώντας πρώτα τι συμβαίνει σε ὅσα χαρακτηριστικά ἔχουμε μέσα μας εκ φύσεως. Αὐτά ἔχουν **εκ των προτέρων** μέσα τους τη **δυνατότητα** να πραγματοποιηθούν ἀλλά η **πραγμάτωση** τους ἔρχεται **ὕστερα** χωρίς να χρειάζεται ο εθισμός, η επανάληψη μιας ἐνέργειας. Για να αποδείξει τα λεγόμενά του ο φιλόσοφος, χρησιμοποιεῖ το **παράδειγμα των αισθήσεων**: την ὄραση και την ἀκοή δεν τις αναπτύξαμε μέσα ἀπὸ την εξάσκηση, ἀντιθέτως υπάρχουν ἤδη αναπτυγμένες μέσα μας και περνάμε ἀμέσως στη χρησιμοποίησή τους.

Εδῶ, ο Αριστοτέλης, για να παρουσιάσει τη θέση του χρησιμοποιεῖ ἀναλογικό συλλογισμό, με ἀντιθετική παρουσίαση των λειτουργιών των αισθήσεων.

Αντίθετα, στις ηθικές αρετές **προηγείται η ἐνέργεια**, δηλαδή η εξάσκηση, η επανάληψη μιας ἐνέργειας, και **ακολουθεῖ η κατάκτηση της ηθικής αρετῆς**. Αλλά για να γίνει η αρετή ἀπὸ προαίρεση πράξη, εἶναι ἀνάγκη ο ἄνθρωπος να μάθει κάποιον τρόπο ἀσκησης. Ο Αριστοτέλης για τον τρόπο ἀναφέρει, «γιατί ὅσα πρέπει να κάνουμε ἀφοῦ τα μάθουμε, τα μαθαίνουμε κἀνοντάς τα («α γάρ δει μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιούντες μαθάνομεν»)). Δύο παραδείγματα ἀπὸ την καθημερινή ζωή, που ἀφορούν τις **πρακτικές τέχνες** ἀποδεικνύουν την ἀλήθεια της θέσης αὐτῆς: για να ἀποκτήσει δηλαδή κανείς την ικανότητα του οικοδόμου ἢ του κιθαριστή, πρέπει πρώτα να εξασκηθεῖ στο χτίσιμο ἢ στο παίξιμο της κιθάρας ἀντίστοιχα.

Συμπέρασμα («οὔτω δη ... ἀνδρεία ἀνδρείου»)

Αὐτό, λοιπόν, που συμβαίνει στις πρακτικές τέχνες, συμβαίνει και στις ηθικές αρετές (ἀναλογία): **με την επανάληψη και τον εθισμό σε ηθικές πράξεις ἀποκτούμε τις ηθικές αρετές**. Το συμπέρασμα εἰσάγεται με το «οὔτω δή», και με τρία **παραδείγματα ηθικών αρετῶν**: της δικαιοσύνης, της σωφροσύνης και της ἀνδρείας.

Συνοπτική νοηματική ἀπόδοση του συλλογισμού

1η προκείμενη: σε ὅσα υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως προηγείται η ὑπαρξη και η δυνατότητα μιας ἐνέργειας και ἀκολουθεῖ η ἐνέργεια, η πραγμάτωση της δυνατότητας (**δύναμις -> ἐνέργεια**)

2η προκείμενη: στις ηθικές αρετές προηγείται η ἐνέργεια, ο εθισμός και η επανάληψη μιας πράξης και ἀκολουθεῖ η κατάκτησή τους (**ἐνέργεια -> δύναμις**).

Συμπέρασμα: οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, ἀφοῦ δεν ἀκολουθοῦν την πορεία ὅσων υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως.

B3

Πριν ἀπὸ ὅλα ο Αριστοτέλης χρειαζόταν να κάνει μια σημαντικότερη διάκριση. Ἀς παρακολουθήσουμε πῶς οδηγήθηκε στη διάκριση αὐτή: Η ψυχή του ἀνθρώπου, εἶπε ο Αριστοτέλης, ἀποτελεῖται κατ' ἀρχάς ἀπὸ δύο μέρη, ἀπὸ το **λόγον** ἔχον μέρος και ἀπὸ το **ἄλογον** (με δική μας διατύπωση: ο ἄνθρωπος ὡς ζωντανός οργανισμός λειτουργεῖ με δύο τρόπους: α) με βάση τη λογική του, β) με τρόπους που δεν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση με το λογικό του). Η ἀρχική ὁμως αὐτή διμερής

"διαίρεση" κατέληξε σε μια τριμερή "διαίρεση", αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά α) ένα καθαρά *ἄλογον* μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά *λόγον ἔχον* μέρος της, και γ) ένα μέρος που μετέχει και του *ἄλογου* και του *λόγον ἔχοντος* μέρους της ψυχής. Το πρώτο, είτε, έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και άρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή· το τρίτο (ο ίδιος το ονόμασε *ἐπιθυμητικόν*) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου (*ἠθικὲς αρετὲς*), ενώ το δεύτερο, που αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας, έχει σχέση με τις *διανοητικὲς* μας αρετές (με τη σοφία λ.χ. ή τη φρόνηση). Έτσι ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε *ἠθικὲς* και *διανοητικὲς* .

B4

οντολογία – ανούσιος
αντοχή – ανθεκτικός
φυλή – φυσικός
χρήση - χρήσιμος
μάθημα –μαθητικός

ΑΔΙΔΑΚΤΟ

Γ1

Φαντάζομαι δηλαδή, πως όλοι σας το ξέρετε, ότι ως τώρα έχουν γίνει πολλά παρόμοια γεγονότα, που στην αρχή όλος ο κόσμος τα θεώρησε ως συμφορές και τους συμπονούσαν αυτούς που έπαθαν, ύστερα όμως διαπίστωσαν ότι τα ίδια ακριβώς είχαν γίνει αιτία για τα μεγαλύτερα καλά.. Και γιατί πρέπει να αναφέρω τα 36 περαιτέρω;; Ακόμη και σήμερα μπορούμε να διαπιστώσουμε, ότι οι πρώτες πόλεις, εννοώ η Αθήνα και η Θήβα, έφθασαν σε μεγάλη ακμή όχι με την ειρήνη, παρά με τα ατυχήματα που δοκίμασαν πρώτα με τον πόλεμο κι ύστερα ανέκαμψαν πάλι· και απ' αυτές η πρώτη απέκτησε την ηγεμονία της Ελλάδας, η δε δεύτερη τόσο μεγάλη έγινε σήμερα, όσο ποτέ κανένας δεν το περίμενε να γίνει· διότι η φήμη και η δόξα συνηθίζουν να αποκτώνται όχι με την αδράνεια, παρά με τους αγώνες.

Γ2

ξ

πορρωτάτω

εὔ

ὕμῶν αὐτῶν

ἡγεμόσι(ν)

ᾧετο

ὕπειλῆφθαι

τοῖς πεισομένοις

γνοίη

κατάστηθι

Γ3α.

ὕμᾱς: υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου «ἀγνοεῖν» (ετεροπροσωπία)

συμφοράς: κατηγορούμενο του αντικειμένου «ἄς» εξαιτίας του «ὕπεβαλον»

τοῖς παθοῦσι: επιθετική μετοχή που λειτουργεί ως αντικείμενο στο ρήμα «συνηχθέσθησαν»

τί: απρόθετη αιτιατική που λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο απαρέμφατο «λέγειν»

λαβούσας: κατηγορηματική μετοχή στο «τάς πόλεις» από το ρήμα «εὔρομεν ἄν»

ἡγεμόνα: κατηγορούμενο στο «τήν μέν» από το «καταστᾶσαν»

Γ3β.

Με ειδική πρόταση: Ὁ ρήτωρ εἶπεν **ὅτι** αἱ γάρ ἐπιφάνειαι καί λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι **φιλοῖεν**.

Με ειδικό απαρέμφατο: Ὁ ρήτωρ εἶπεν **τάς γάρ ἐπιφανείας καί λαμπρότητας** οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι **φιλεῖν**.

